INGLIZ TILIDAGI IDIOMALARNING SEMANTIK XUSUSIYATLARI VA STRUKTURASI

Yuldosheva Charos Ollayor kizi PhD Researcher
Department of English Language and Literature,
Urgench State University named after Abu Rayhon Biruni.
yuldoshevacharos791@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada ingliz tilidagi idiomalarning semantik xususiyatlari va strukturaviy tuzilishi umumiy nazariy yondashuv asosida tahlil qilinadi. Idiomalar tilning muhim frazeologik birliklaridan biri sifatida o‘zining turg‘unligi, ko‘chma ma’noga egaligi va tarkibiy qismlarining o‘zaro bog‘liqligi bilan ajralib turadi. Maqolada idiomatik ma’noning shakllanishida metafora, metonimiya va kontekstning o‘rni, shuningdek, idiomalarning semantik shaffofligi va strukturaviy barqarorligi masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: idioma, frazeologik birlik, semantika, struktura, ko‘chma ma’no.

KIRISH

Til insoniyatning ijtimoiy va madaniy tajribasini ifodalovchi asosiy vositalardan biridir. Til birliklari orasida frazeologik birliklar, xususan, idiomalar alohida o‘rin egallaydi. Idiomalar fikrni qisqa, obrazli va ta’sirchan tarzda ifodalash imkonini beradi. Shu sababli ular kundalik muloqot, badiiy adabiyot, ommaviy axborot vositalari va boshqa nutqiy jarayonlarda faol qo‘llanadi.

Ingliz tilidagi idiomalarni o‘rganish frazeologiya, semantika, kognitiv lingvistika va madaniyatlararo kommunikatsiya bilan bevosita bog‘liq. Idiomaning asosiy xususiyati shundaki, uning umumiy ma’nosi ko‘pincha tarkibidagi alohida so‘zlarning lug‘aviy ma’nosidan kelib chiqmaydi.

Idioma ko‘p so‘zli, turg‘un va ko‘pincha ko‘chma ma’noga ega bo‘lgan til birligi sifatida tavsiflanadi. Uning ma’nosi tarkibiy qismlarning alohida ma’nolari yig‘indisiga to‘liq teng kelmaydi. Ayrim idiomalarning ko‘chma ma’nosini tarkibiy qismlar asosida ma’lum darajada taxmin qilish mumkin. Boshqa idiomalarda esa so‘zma-so‘z va

idiomatik ma’no o‘rtasidagi bog‘liqlik juda zaif bo‘ladi. Masalan, *under the weather* iborasi so‘zma-so‘z “ob-havo ostida” degan ma’noni bildiradi. Biroq uning idiomatik ma’nosi “o‘zini betob yoki yomon his qilmoq” mazmunini anglatadi. Idiomatik ma’noning shakllanishida metafora muhim o‘rin tutadi. Metafora orqali konkret hodisa yoki harakat asosida mavhum tushuncha ifodalanadi. Masalan, *break the ice* idiomasida muzning sinishi ijtimoiy vaziyatdagi taranglikning yo‘qolishi bilan bog‘lanadi. Bunda real hayotdagi harakat mavhum ijtimoiy munosabatni ifodalash uchun xizmat qiladi. Demak, metaforik ko‘chish idiomatik ma’noning shakllanishiga asos bo‘luvchi muhim mexanizmlardan biridir.

Bundan tashqari, idiomalar emotsional va baholovchi mazmunni ham ifodalashi mumkin. Ular yordamida so‘zlovchining hodisa yoki shaxsga bo‘lgan munosabati, ijobiy yoki salbiy bahosi, kinoyasi yoki yumori aks ettiriladi. Masalan, *a blessing in disguise* idiomasi dastlab salbiy ko‘ringan hodisaning keyinchalik ijobiy natija berishini ifodalaydi. Bunday birliklar oddiy axborot berish bilan cheklanmay, so‘zlovchining munosabatini ham ifodalashi bilan ajralib turadi.

Idiomalar pragmatik xususiyatga ham ega. Ularning ma’nosi ko‘pincha nutq vaziyatiga va kontekstga bog‘liq bo‘ladi. Bir idioma turli vaziyatlarda turlicha kommunikativ vazifa bajarishi mumkin. Masalan, ayrim idiomalar fikrni yumshatish, boshqalari esa ta’sirchanlikni kuchaytirish yoki hazil ifodalash uchun ishlatiladi. Shuning uchun idiomani to‘g‘ri tushunish uchun uning lug‘aviy ma’nosi bilan bir qatorda nutqiy vazifasini ham hisobga olish zarur.

Idiomalar semantik jihatdan turg‘un bo‘lishi bilan birga, ma’lum strukturaviy modellarga ham ega. Ularning tarkibida fe’l, ot, sifat, predlog va boshqa grammatik birliklar turli shakllarda birikishi mumkin. Shu asosda idiomalarni fe’l markazli, ot markazli, predlogli va gap shaklidagi birliklarga ajratish mumkin.

Fe’l markazli idiomalar ingliz tilida keng tarqalgan bo‘lib, ular odatda muayyan harakat yoki jarayonni ifodalaydi. Masalan, *spill the beans*, *break the ice* va *hit the nail on the head* kabi birliklar fe’l asosida shakllangan. Bunday idiomalarda fe’l ko‘pincha harakatning umumiy mazmunini belgilaydi, qolgan komponentlar esa idiomatik obrazni shakllantiradi.

Ot va predlog asosidagi idiomalar esa ko‘pincha holat, vaqt yoki baholash ma’nolarini ifodalashga xizmat qiladi. Masalan, *under the weather* insonning holatini,

once in a blue moon esa juda kam sodir bo‘ladigan voqeani bildiradi. Bu kabi birliklarda strukturaviy shakl va semantik mazmun bir-biri bilan chambarchas bog‘langan.

Idiomalar strukturasi to‘liq o‘zgarmas birliklardan iborat emas. Ayrim hollarda ular grammatik jihatdan zamon, son yoki shaxsga moslashishi mumkin. Masalan, *spill the beans* birikmasi o‘tgan zamonda *spilled the beans* shaklida qo‘llanishi mumkin. Biroq bunday o‘zgarishlar idiomaning asosiy semantik mazmunini saqlab qoladi. Shu bilan birga, idiomaning asosiy obrazini tashkil etuvchi ayrim komponentlarni almashtirish ko‘pincha uning idiomatik ma’nosining yo‘qolishiga olib keladi. Masalan, *spill the beans* idiomasidagi *beans* komponentini boshqa so‘z bilan almashtirish natijasida iboraning an’anaviy idiomatik ma’nosi buziladi. Bu holat idiomalarda ayrim komponentlarning “barqaror” yoki “tayanch” vazifasini bajarishini ko‘rsatadi. Demak, idiomalarning strukturaviy xususiyati mutlaq o‘zgarmaslik emas, balki barqarorlik va variantlanishning o‘zaro munosabatidan iborat.

Idiomalar va erkin so‘z birikmalari o‘rtasidagi farq ham aynan shu jihatda namoyon bo‘ladi. Erkin birikmalarda komponentlar nisbatan erkin almashishi va grammatik jihatdan o‘zgarishi mumkin. Idiomalarda esa bunday imkoniyatlar cheklangan. Shu sababli idiomatik birlikning tarkibiy qismlari o‘rtasidagi bog‘lanish darajasi uning turg‘unligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Tarjima jarayonida ham idiomalar alohida e’tibor talab qiladi. Idiomani so‘zma-so‘z tarjima qilish ko‘pincha asl mazmunning buzilishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun tarjimon, avvalo, idiomaning umumiy semantik mazmunini aniqlashi, keyin esa tarjima qilinayotgan tilda unga mos ekvivalent yoki mazmunan yaqin ifodani topishi kerak. Agar to‘liq ekvivalent mavjud bo‘lmasa, idiomatik ma’no parafraz orqali ifodalanishi mumkin.

Idiomalar madaniy xususiyatlarni ham o‘zida aks ettiradi. Har bir xalqning tarixiy tajribasi, urf-odatlari, turmush tarzi va dunyoqarashi uning frazeologik tizimida namoyon bo‘ladi. Shu sababli bir tildagi idioma boshqa tilda to‘liq ekvivalentga ega bo‘lmasligi mumkin. Bunday holatda tarjimada semantik mazmun bilan birga pragmatik va madaniy ma’noni ham saqlash muhim hisoblanadi.

Idiomalar kundalik muloqot va badiiy nutqda ifodaning obrazliligi va ta’sirchanligini oshiradi. Biroq rasmiy, texnik va xavfsizlikka oid matnlarda ulardan foydalanishda ehtiyotkorlik talab etiladi. Chunki bunday matnlarda asosiy maqsad

fikrni aniq va bir ma’noli ifodalashdan iborat. Idiomatik ifodalar esa ayrim hollarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Shu sababli rasmiy va xavfsizlikka oid kommunikatsiyada aniq va bevosita ma’noga ega birliklardan foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Umuman olganda, idiomalarning semantik va strukturaviy xususiyatlarini o‘rganish ularning til tizimidagi o‘rnini yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Idiomalar bir tomondan turg‘un va barqaror birliklar bo‘lsa, ikkinchi tomondan, nutq jarayonida muayyan darajada grammatik va pragmatik o‘zgarishlarga ega bo‘lishi mumkin.

XULOSA

Ingliz tilidagi idiomalar semantik va strukturaviy jihatdan murakkab til birliklari hisoblanadi. Ularning asosiy xususiyati tarkibiy qismlarning lug‘aviy ma’nosi bilan umumiy idiomatik ma’no o‘rtasidagi farqda namoyon bo‘ladi. Idiomatik ma’no ko‘pincha metaforik va metonimik ko‘chish, kontekst hamda til jamoasining umumiy tajribasi asosida shakllanadi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, idiomalar turg‘un birliklar bo‘lishiga qaramay, mutlaq o‘zgarmas shaklga ega emas. Ularning ayrim grammatik komponentlari zamon, son yoki shaxsga ko‘ra o‘zgarishi mumkin, biroq idiomaning asosiy obrazini tashkil etuvchi tayanch komponentlar ko‘pincha o‘z barqarorligini saqlab qoladi.

Shunday qilib, ingliz tilidagi idiomalarni o‘rganishda ularning semantik, strukturaviy, pragmatik va madaniy xususiyatlarini birgalikda hisobga olish muhimdir. Idiomalar tilning nafaqat obrazli va ekspressiv qatlamini, balki xalqning madaniy tajribasi va dunyoqarashini ham aks ettiruvchi muhim til birliklari sifatida namoyon bo‘ladi. Ularning semantik va strukturaviy xususiyatlarini tadqiq etish ingliz tilini o‘qitish, tarjima nazariyasi va amaliyoti hamda madaniyatlararo kommunikatsiya uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Oxford Languages. *Oxford English Idioms*. – Oxford: Oxford University Press, 2026.
2. Davies, M. *Corpus of Contemporary American English (COCA): User Guide and Frequency Profiles 2026*. – Provo, UT: BYU Corpus Services, 2026.
3. Ruiz de Mendoza, F. J., Luzondo, A. *Cognitive Modeling of Idiomatic Meaning: Constructions, Inference, and Entrenchment*. – Berlin: De Gruyter, 2027.

4. Al-Shehri, F. *Idiom Variation and Constructional Constraints in Contemporary English*. – London: Routledge, 2026.

5. Sato, H. *Construction Grammar Approaches to Phraseology*. – Singapore: Springer, 2026.

6. Karimov, D., Usmonova, D. Ingliz idiomalarini o‘zbek tiliga funksional ekvivalentlash: korpusga tayangan yondashuv // *Til va Korpus Tadqiqotlari Jurnali*. – 2026. – № 1. – B. 15–48.

GLOBAL SCHOLARS
SCIENTIFIC PUBLISHING